

כיצד הוא מעשה הפרוזבול: כותב המלוה בשטר "מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי אצל פלוני, שאגבנו כל זמן שארצה"! והדיינים חותמים למטה, או העדים.

ומדתנן: "פלוני ופלוני הדיינים", משמע שאף שנים קרויים דיינים. ואם כן, יש לפרש כן אף לענין ביטול הגט, ד"בית דין" האמור במשנתנו, היינו שנים.

ורב ששת סבר: לא כן הוא, אלא אף פרוזבול נעשה בפני שלשה דיינים. וממה ששנינו: "פלוני ופלוני" בלבד, עדיין אין ראייה ששנים הם, ולא יותר.

ומשום דאטו תנא כי רובלא [מוכר צרורות של בשמים] המכריז על מרכולתו הוא, דצריך ליחשיב וליזיל, ולפרט דשלשה הוו, ולכתוב "פלוני ופלוני ופלוני"?!

ומשום דחיה זו אמר רב נחמן להוכיח ממקום אחר: מנא אמינא לה שדי בפרוזבול בשני דיינים?

דתנן: הדיינים חותמים בפרוזבול למטה בתחתית השטר, ומאשרים שפלוני מסר בפניהם, או העדים חותמים שם ומאשרים שהמלוה מסר לבית דין.

ומסיק רב נחמן לראיתו: מאי לאו, מדכללם התנא יחד, משמע ד"דיינים" דומיא ד"עדים"?

הרי למדנו: מה "עדים" דתנן, הרי אלו שנים עדים ככל עדויות שבתורה, אף "דיינים" דקתני במתניתין נמי די בשנים! הרי שדי בשנים לפרוזבול.

ודחי רב ששת: מידי איריא [וכי מוכרח הדבר] שמספר הדיינים שוה למספר העדים?! והרי יש לומר:

הא — "עדים" — כדאיתא בכל העדויות שבתורה, דהיינו שנים.

והא "דיינים" — כדאיתא בכל בית דין בעלמא, דהיינו שלשה.

וכאן שבה הגמרא למשנה בשביעית, והוינן בה:

הא דתנן: "הדיינים חותמים למטה או העדים", למח לי למיתני גם דיינים, ולמח לי למיתני גם עדים?! והלא פשיטא הוא דסגי או באלו או באלו, וליחני "עדים" בלבד, וממילא נדע דודאי כשר אף בחתימת הדיינים.

ומשנינן: הא קא משמע לן מתניתין: שאם כתוב נוסח הפרוזבול באופן שמשמע ממנו שכתבוהו בתורת דיינים, כגון "בי דינא הוינא, ואתא פלוני ואמר, מוסרני לכם הדיינים", הוה אמינא דבכהאי גוונא, הדיינים צריכים לחתום עליו בתורת דיינים, ולא בתורת עדים.

וכן אם כתוב נוסח הפרוזבול, באופן שמשמע ממנו שכתבוהו בתורת עדים, כגון "דוכרן סהדותא דהוה באנפא [זכרון העדות שהיה בפנינו] שמסר פלוני שטרותיו לבית דין", הוה אמינא שאז צריכים לחתום בו בתורת עדים, ולא בתורת דיינים.

קא משמע לן, דלא שנא אם כתוב בלשון דיינים וחתמי בו בלשון של עדים, כגון

"איש פלוני עד", ולא שנא אם כתוב בלשון עדיב, וחתמי בו למטה בלשון של דיינים, כגון "אני פלוני דייך", דכשר הפרוזבול.

שנינו במשנה: בראשונה היה עושה בית דין במקום אחר ומבטלו. התקין רבן גמליאל הזקן, שלא יהו עושין כן מפני תיקון העולם:

מפרשת הגמרא: מאי "מפני תיקון העולם", שמחתו תיקן רבן גמליאל, שלא יבטלו את הגט אלא בפני השליח או האשה?

רבי יוחנן אמר: תיקן זאת רבן גמליאל, מפני תקנת ממזרים, כלומר: שלא יהיו ממזרים בישראל!

שאם יבטל את הגט שלא בפני השליח או האשה, לא ידעו הם מהביטול, וימסור לה השליח את הגט, ותתגרש בו ותינשא לאחר. ונמצאו בניה שיוולדו לה מהבעל השני ממזרים, שהרי הגט בטל, ואשת איש של ראשון היא. (1)

וריש לקיש אמר: סיבת התקנה היא מפני תקנת עגונות!

שאם יהא יכול הבעל לבטל את הגט במקומו, ולא יוצרך להטריח את עצמו עד

מקום השליח או האשה, יהיה נוטה ביתר קלות לבטלו, ועל ידי כן יתרבו עגונות בישראל.

ועל ידי שתקנו חכמים שלא יבטל במקומו, אלא הטריחוהו להגיע עד השליח או האשה, שוב לא יטריח את עצמו לבטל את הגט ולעגן את אשתו.

ומפרשין: רבי יוחנן אמר מפני תקנת ממזרים, כי סבר לה רבי יוחנן כרב נחמן, דאמר: קודם תקנת רבן גמליאל, היה מבטל את הגט בפני שנים!

והרי בי תרי לית להו קלא [דבר הנעשה בפני שנים אין לו קול], שאין מתפרסם הקול על הביטול על ידי שנים בלבד, ואם כן היא לא שמעה מהביטול, ולא ידעה שעדיין אשת איש היא, ואזלא ומינסבא [נישאת לאחר] בגט זה ותלד לו בנים, ואיכא ממזרים. (2)

וריש לקיש אמר: "מפני תקנת עגונות", כי סבר לה ריש לקיש כרב ששת, דאמר: אף קודם תקנת רבן גמליאל היה מבטל את הגט רק "בפני שלשה".

והרי בי תלתא אית להו קלא [יש קול למה שנעשה בפני שלשה], ושמעה מהביטול, וידעה שאשת איש היא, ולא מינסבא.

שיבטל בפני האיש או האשה, והרי די שיתקנו ביטול בפני שלשה, ואפילו במקומו?! ויתרצו: "ויש לומר מפני תקנת עגונות", וראה ביאור דבריהם במהרש"א. וראה מה שכתב ב"פני יהושע" בתחילת הפרק בד"ה רש"י בסוף הדיבור, ישוב לקושיא זו של תוספות לפי שיטת רש"י.

1. בלשון הגמרא כאן, לא נזכר אלא החשש שירבו ממזרים בישראל, ולא משום איסור אשת איש; ואילו בעמוד ב גבי ביטול שליח לכתובת ונתינת הגט שלא בפניו, נזכר בגמרא הטעם: "וכתבי ויהבי [כי לא ידעו מן הביטול] ושרו אשת איש לעלמא", וצריך תלמוד. 2. הקשו התוספות: אם כן למה הוצרכו לתקן

א. לא לבטלו לגמרי שלא בפני השליח! ואף בדיעבד אין הגט מבוטל. ואם מסרו השליח לאשה, הרי היא מגורשת.

ב. וכן לא יכול הבעל להוסיף על תנאו! דהיינו, שאם היה תנאי בגט, והוא רוצה לשנות בו דבר, אינו יכול, אלא בפני השליח או האשה.⁽⁵⁾

שאם כן, ואדם יכול לבטל את תקנתו של רבן גמליאל ולבטל את הגט שלא בפני בית דין, מה כח בית דין של רבן גמליאל יפה?!⁽⁶⁾

ומשום כן אין לחוש לממזרות, אלא רק לתקנת עגונות הוא דאיכא למיחש.⁽³⁾

תנו רבנן:

אם עבר הבעל על תקנת רבן גמליאל, ובטלו לגט שלא בפני השליח, אלא בפני בית דין⁽⁴⁾ — הרי הוא מבוטל! ואף שעבר על תקנת רבן גמליאל, בדיעבד בטלה השליחות, ואינו יכול לגרש, דברי רבי.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו יכול

—

להודיע לשליח או לאשה שהוא ביטל את הגט, האם די בזה, או שמא: היות ובשעת הביטול אין ביטולו ביטול, שוב לא יועיל מה שיודיע אחר כך לשליח או לאשה.

והוכיח שם שאינו מועיל, מלשון הרשב"א שהקשה לעיל לב א, בברייתא ששינוי "בטל הוא, אי אפשר בו דבריו קיימין", ומוכיחה הגמרא מן הברייתא ש"בטל" משמע מכאן ולהבא; והקשה הרשב"א: הרי יש לומר שהברייתא סוברת כרשב"ג ד"בטלו מבוטל", והטעם שדבריו קיימין, הוא משום שהוא אומר כבר בטלתי שלא בפני השליח, ונאמן על כך במיגו.

ומדהוצרך הרשב"א לומר, שהברייתא סוברת "בטלו מבוטל", משמע כי למאן דאמר בטלו אינו מבוטל, אינו מועיל, אף שעכשיו הרי הוא מודיע לשליח שביטל את הגט, [וראה מה שיתבאר עוד בזה, מדברי הרשב"א עצמו, בעמוד ב בהערה 10].

6. א. נתבאר על פי רש"י, שכתב: "מה כח בית דין של תקנת רבן גמליאל יפה, אם דבריהן בטלין על ידי זה".

והנה ב"חידושים מכתב יד", כתב: "שאם כן

3. לשון רש"י במשנה הוא: "בראשונה: לא היה מבטלו בפני השליח ולא בפני האשה, אלא במקום שהיה עומד היה מבטלו בפני שלשה; מפני תיקון העולם: שהשליח שאינו יודע בדבר מוליכו לה והיא ניסת בו".

ותמה ה"פני יהושע" שם, שדבריו אינם תואמים את דברי הגמרא, שהרי כיון שפירש רש"י כדעת הסובר "בפני שלשה", אם כן "תיקון העולם" הוא משום תקנת עגונות, ולא משום חשש שמא תינשא וממזרות! ? וראה מה שביאר שם את שיטת רש"י.

4. כן כתב רש"י; ומבואר, שאם ביטלו שלא בפני בית דין וכפי שהיה קודם תקנת רבן גמליאל, בזה גם רבי מודה שאינו מבוטל, ולא נחלקו אלא בתקנת רבן גמליאל בלבד. וכן מבואר גם בתוספות לעיל לב ב ד"ה ורב נחמן. ואולם התוספות לעיל לב א ד"ה מהו, נסתפקו, דשמא, מה שלרבי אינו מבוטל שלא בפני בית דין, היינו רק להחמיר ולא להקל.

5. נסתפק רבי עקיבא איגר: בעל שביטל את הגט שלא בפני השליח ולא בפני בית דין [שלכולי עלמא ביטולו אינו ביטול], ושלה

ותמהינן: ומי איכא מידי, דמדאורייתא בטל גיטא [וכי יתכן שתהיה מציאות כזאת, שאדם נותן גט, שמדאורייתא אינו גט], ומשום סברת "מה כח בית דין יפה", שרינן אשת איש לעלמא [מתירים אנחנו אשת איש לכל העולם]?! והרי בכך שהפקיעו חכמים את הביטול, הרי הם מכשירים את הגט, ומתירים איסור אשת איש מדאורייתא.⁽⁷⁾

ומשנינן: אין, אכן יש כח ביד חכמים לעשות כן, משום שכל דמקדש אשה, אדעתא דרבנן הוא מקדש אותה! ואפקיענהו רבנן לקידושין הראשונים מיניה. כלומר: בשעה שאדם מקדש, דעתו הוא, שיהיו הקדושין חלין כדת שהנהיגו חכמי

מה כח בית דין יפה, כלומר: מה הועילו חכמים בתקנתן? ולפי זה צריך ביאור: מה ענין זה ל"מה כח בית דין יפה" גבי יתומין שבאו לחלוק, שדימתה הגמרא זה לזה לקמן לג ב! ? ואכן במאירי נראה בהדיא לא כן, שכתב [בד"ה כבר ביארנו]: "אף לאחר התקנה, כל שבטלו בפני שנים [היינו כדעת רב נחמן לעיל], הרי הוא מבוטל וכו' ואין אומרים מה כח בית דין יפה באיסורין; וראוי לשאול: מפני מה פסקו בה כרבי ולא כרשב"ג ומשום כל דמקדש וכו', יראה לי הטעם, שביטול הגט דבר מצוי הוא שאדם מתחרט ונוח מרתחתו, ורוב פעמים מבטלו בכונה טובה, ואין ראוי בכך להפקיע קדושו, והראיה, שאף רשב"ג לא היה באכאן מטעם עשיית זה שלא כהוגן, אלא מטעם כח בית דין יפה ורבינו הקדוש לא חס על כבוד אבותיו להיות תקנתם עומדת על כל פנים באיסורין, וכמו שאמרו למטה בסמוך [לקמן לד א ראה שם], התם ממונא הכא איסורא"; ודברי רש"י נוטים לזה הפירוש, וראה "תפארת יעקב" בהבנת דברי רש"י.

7. א. הקשו האחרונים על משמעות הגמרא שאינה מקשה אלא לדעת רשב"ג האומר "בטלו אינו מבוטל", שלכאורה אף לרבי תיקשי: הרי אף לשיטתו, אם ביטלו שלא בפני בית דין אינו מבוטל, [וכמו שכתבו רש"י ותוספות], ועל זה נמי תיקשי: ומי איכא מידי?! וראה מה שכתבו

ה"פני יהושע", וה"תפארת יעקב" כאן. ב. ורבי עקיבא איגר כתב על פי דברי התוספות לעיל לב א ד"ה מהו [ראה שם], שבביטול כשהוא נעשה שלא בפני בית דין, יש טעם חשוב לעקור דברי תורה, ויש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, ואף בלי אפקיענהו, וכאן הנידון הוא כשאין טעם חשוב, אלא משום "מה כח בית דין יפה". ג. ולפי זה כתב רעק"א [לעיל לב ב על תוספות ד"ה ורב נחמן], ליישב את קושיית התוספות שם, למאי נפקא מינה נחלקו רב נחמן ורב ששת בכמה היה מבטלו קודם תקנת רבן גמליאל, כיון שכבר התקין רבן גמליאל שלא יבטלו אלא בפני האשה או השליח; והתוספות תירצו, דנפקא מינה למאן דאמר "בטלו מבוטל", דמכל מקום אם לא בטלו בפני שנים או שלשה, אין הגט מבוטל.

וכתב רעק"א, שאפילו לרשב"ג הסובר: בטלו אינו מבוטל, יש נפקא מינה במחלוקת זו, שאם בטלו שלא בפני שנים או שלשה, נמצא שהביטול אינו ביטול משום שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, ואילו משום תקנת רבן גמליאל הרי הטעם הוא משום "אפקיענהו רבנן לקדושין מיניה", ויש בזה נפקא מינה באופן שזינתה תחת בעלה קודם מעשה זה, שאם "אפקיענהו רבנן לקדושין מיניה" נמצא שמעולם לא היתה אשת איש ובניה אינם ממזרים, ואילו אם הטעם הוא משום שלא ביטל בפני שנים או

ומשנינן: **שויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות**, עשו חכמים את בעילתו — על ידי הגט שנותן לה — לבעילת זנות, והפקיעו מן הביאה שם "ביאת קדושין"! ועל ידי כך נפקעים הקידושין אף מן התורה, שהרי אם רצו חכמים שיתבטלו הקידושין, אף הוא לא קידש על מנת כן. (11)

תנו רבנן:

א. בעל שאמר לעשרה בני אדם "כתבו גט לאשתי", אין צריך שיהיו כולם עדים בדבר, אלא אחד [איזה שיהיה] כותב, ושנים [איזה שיהיו] חותמין; ואם אמר להם: "כולכם

ישראל, (8) והם אמרו שייפקעו הקדושין על ידי גט זה על אף שבטלו, ולכן פוקעים הקדושין, שהרי על מנת כן קידשה. (9)

אמר ליה רבינא לרב אשי:

תינח תירוץ זה, היכא דקריש אותה הבעל **בכספא** [קדושי כסף]! שבזה יש מקום לומר שעל ידי גט זה, הפקיעו חכמים את הקידושין הראשונים, כי ביטלו מהכסף תורת "כסף קדושין", ועשאוהו ל"מעוה מתנה", וממילא פקעו הקידושין.

אבל היכא דקריש **בביאה**, מאי הפקעה **איכא למימר** בביאה זו? (10)

ממזרים.

אבל בתוספות בד"ה "ואפקעיהו" מבואר בהדיא, שאם שולח הבעל גט כזה ומבטלו, אם זינתה בינתיים ונולדו לה ממזרים, נטהרו הממזרים למפרע.

ויש מקום לומר, שלא נתכוין רש"י אלא שלא תאמר כי מיד כשביטל את השליחות שלא כתיקון חכמים, נעקרו הקדושין למפרע, כדי שתתקיים השליחות; אלא רק אם לבסוף הגיע גט זה ליד האשה, כי אז נעקרו הקדושין למפרע. ונפקא מינה, שאם ביטל שלא בפני האשה ולא נתן לה לבסוף את הגט, אין בניה שנולדו לה בזנות נטהרים, וראה "תפארת יעקב" ד"ה והנה לפי, ו"אילת השחר" ד"ה והנה מסתבר.

10. לשון רש"י בכתובות ג א, הוא: "ואי קדיש בביאה, ואתה עוקר קדושין למפרע, מה תהא על ביאתו".

11. א. רש"י הביא כאן פירוש מרבותיו, שהחילוק בין קדושי כסף לקדושי ביאה הוא, שקדושי כסף הם מדרבנן, היות ואין הם כתובים במפורש בתורה, אלא נלמדים בגזירה שוה,

שלשה, אם כן אין כאן הפקעה למפרע, אלא מכאן ולהבא על ידי כח חכמים, ונמצא שהבנים שנולדו לה מזנותה הרי הם ממזרים.

8. כתבו התוספות: ולכך אומר בשעת קדושין: "כדת משה וישראל".

9. נתבאר על פי לשון רש"י, שכתב: "אדעתא דרבנן מקדש להיות קדושין חלין כדת משה וישראל שהנהיגו חכמי ישראל, והרי הם אמרו שיפקעו כל קדושין שבישראל על ידי גט כזה, הילכך פקעי שעל מנת כן קידשה".

וראה עוד לשון רש"י בכתובות ג א: "כל המקדש אשה על דעת שהנהיגו חכמי ישראל בישראל הוא מקדשה, שיהיו קיימין קדושין לפי דברי חכמים ויהיו בטיילים לפי דברי חכמים על ידי גיטין שהכשירו חכמים".

ולכאורה יש ללמוד מדברי רש"י, שאין זה גילוי מילתא בעלמא, שהקדושין מתחילה לא חלו אם לבסוף ישלח לה גט מבוטל, אלא שהגט הוא זה שמפקיע למפרע את הקדושין, ואולם עד שעת הגירושין הרי היא אשת איש גמורה, ואם זינתה לפהי קבלת הגט ונולדו לה בנים, הרי הם

כתובו, כי אז אחד מהם כותב וכולם חותמין ו"לפיכך, אם מת אחד מהן, הרי זה גט בטל", כמבואר כל זה במשנה לקמן סו ב.

ב. אמר לעשרה בני אדם בכת אחת: "כתבו ותנו⁽¹²⁾ גט לאשתי" [ולא אמר "כולכם"], הרי זה יכול לבטל את זה אפילו שלא בפני זה. כלומר, אפילו שלא בפני חבריו, דברי רבי.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו יכול לבטל אלא זה בפני זה; ומפרש לה הגמרא ואזיל.

שואלת הגמרא: במאי קמיפלגי רבי ורבן שמעון בן גמליאל; ומה טעמו של רשב"ג הסובר: שצריך לבטל את זה בפני זה, והרי אם משום תקנת רבן גמליאל, הרי די במה שביטל אותו בפניו, ולמה צריך שיבטלהו בפני חבריו?!

ומפרשינן: טעם מחלוקתם הוא משום תקנת רבן גמליאל, ובדין: "עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה" הוא דקמיפלגי!

כלומר: אם צוה הבעל לכמה עדים לחתום על הגט, ואחר כך ביטל את הציווי לחלק מהם, האם בטל ציוויו אף מאלו שלא ביטל, ובטלה עדות כולם.

או דלמא: דוקא אלו שבוטלו נפסלו מלשמש כעדים, אבל יתר העדים אינם בטלים, ועדיין הם יכולים לכתוב את הגט, וליתנו.

רבי סבר: עדות שבטלה מקצתה לא בטלה לג-ב כולה, אלא זה שביטלו מהיות עד הוא לבדו נתבטל, ואם כן אינו צריך לבטלו בפני האחרים כדי שידעו מביטולו של עד זה.

ומשום דאפילו אי אזלי הנך [אם ילכו יתר העדים], וכתבי ויהבי לה גט [ויכתבו ויתנו

שנשא את בת אחותו וזינתה תחתיו, ומתוך אהבתו אליה יחפה עליה על ידי שישלח לה גט ויבטלנו, ונמצא שלא היו קדושין מעולם; כי היות ובדין הוא עושה אין חוששין בכך.

ומיהו הוקשה להם: אם כן אי אפשר לחייב אשת איש מיתה כשזינתה, כי "התראת ספק" היא, שמא ישלח לה גט ויבטלנו; ועוד: אם כן יכולין ממזרין ליטהר; ורבי עקיבא איגר תמה עוד: האיך מחייבים מיתה לבא על אשת איש קטנה [שהיא אינה נהרגת, והוא הדין כשהתרו בו ולא התרו בה], והרי שמא ישלח לה הבעל גט ויבטלנו; וראה מה שכתבו בזה תוספות שלשה תירוצים, ורעק"א [ליקוטים לג ד"ה כעת].

12. כן צריך לפרש בהכרח, שאמר להם: כתבו

כמבואר בקדושין ב א, מה שאין כן קדושי ביאה שהם נלמדים ממאמר הכתוב: "כי יקח איש אשה ובעלה"; וכן בתירוצי הגמרא "שויה רבנן לבעילתו כבעילת זנות", פירשו הם, שכל קדושין כביאה כבעילת זנות היא.

ורש"י הרבה לתמוה על פירוש זה, כי "גזירה שוה" אף היא תורה היא! ועוד שהרי נערה המאורסה נהרגת אף שלא נתקדשה אלא בכסף. וכן תמה על פירושם בתירוצי הגמרא, כי איך אפשר שיעשו חכמים קדושי ביאה שהם מן התורה כבעילת זנות.

וראה בספר "מרגניתא טבא" [על ספר המצוות להרמב"ם] בתחילת שורש שני, שהאריך בביאור שיטת רבותיו של רש"י על פי השורש שהשריש הרמב"ם שם.

ב. כתבו התוספות, שאין לחוש, שמא מי